

kryptu 1 funtowi srebra odpowiadało 5 solidusów, to oficjalny stosunek wymiany wynosił jak 1:14,4. Zbliżona relacja wynika z inskrypcji z przełomu IV i V w., która zawiera proporcję 1:15, gdyż zestawia pod względem wartości 50 uncji srebra i 20 solidusów¹¹⁷. Z drugiej jednak strony, jak wskazują niektóre konstytucje cesarskie wydane u schyłku IV i na początku V w., stempel cesarski decydował w dalszym ciągu o jednakowej wartości obiegujanych opatrywanych nim monet, nawet wówczas, gdy metrologia wykazywała istotne różnice¹¹⁸. Pozostaje to w zgodzie z tezą A. Souchona, który twierdził, jakoby pieniądz czerpał swoją wartość tylko z mocy ustawy prawnej¹¹⁹. W późnym ustawodawstwie rzymskim wyraźnie zakazywano traktowania złota jako towaru. Stanowiło to wyłączny przywilej panującego. G. Mickwitz przyjmuje, iż wahania cen złota u schyłku IV w. były uzależnione od eksportu kruszcu z terenu cesarstwa. Niemniej zmniejszanie się odpływu złota i zwiększanie wywozu srebra nie zmodyfikowało relacji w kierunku korzystnym dla srebra; zarządzenie cesarskie z 422 r. podaje bowiem cenę 1 funta srebra w wysokości 4 solidusów. Relacja wymiany obu kruszców wynikająca ze wspomnianej konstytucji przybrałaby zatem postać proporcji jak 1:18¹²⁰. Według mało prawdopodobnej sugestii Johnsona i Westa miało to być rezultatem interpolacji tekstu dokonanej za Merowingów, zaś Ph. Grierson — również nieprzekonywająco — próbował interpretować to zarządzenie jako przywilej dla *primipiles*, którzy zamiast tradycyjnych 5 solidusów za funt srebra mieliby wpłacać w ramach należnych *sportules* po 4 solidusy¹²¹.

Wysokość urzędowej relacji wartości złota do miedzi (1:1 800) wynika z rozporządzenia cesarskiego Arkadiusza i Honoriusza z r. 396, gdzie ustalono: *Aeris pretia, quae a provincialibus postulantur, ita exigi volumus, ut pro viginti quinque libris aeris solidus a possessore reddatur*, czyli 1 solidus odpowiadał przy wymianie 25 funtom miedzi¹²², na wolnym rynku cena złota była zapewne wyższa. Z kolei dane zawarte w konstytucjach cesarskich z lat 396 i 397 pozwalają określić poziom wymiany srebra i miedzi jak 1:125¹²³.

Wahania cen złota i srebra w IV i V w. w warunkach stałego zagrożenia państwa wynikały przede wszystkim z braku wystarczającej równowagi kruszczowej, tym bardziej, iż ograniczano w poważnym stopniu

¹¹⁷ CIL V 8734 (interepretacja Th. Mommsena bardzo niepewna). Zob. przyp. 116 oraz Adelson, *Silver currency*, s. 10; Sperber, *Costs*, s. 268 (XI). Durliat, o.c., s. 142 n., przyjmuje 1:14,4 (!).

¹¹⁸ Nov. Val. III 14 (445 r.); Cod. Theod. XI 11,1 (366—7 r.). Zob. również Suchodolski, *Moneta*, s. 45.

¹¹⁹ A. Souchon, *Les théories économiques dans la Grèce antique*, Paris 1898, s. 108—112.

¹²⁰ Cod. Theod. VII 4,27. Zob. Callu, *Denier*, s. 119 oraz przyp. 116, 117.

¹²¹ West, Johnson, *Currency*, s. 108; P. Grierson, *The monetary reforms of Anastasius and their economic consequences* [w:] *International Numismatic Convention*, Jerusalem 1963, Tel Aviv 1967, s. 262, przypis 3 (cyt. za Durliat, o.c., s. 143).

¹²² Cod. Theod. XI 21,2 (Cod. Just. X 29,1). Zob. Regling, o.c., s. 744; Mazzarino, *Aspetti sociali*, s. 112; Remondón, *A propos*, s. 139. Podobnie Bingen, *L'or*, s. 206—208.

¹²³ Regling, o.c., s. 744.